

LAW

DOI: <https://doi.org/10.64076/ap261005.03>**Tetyana Reviakina**

Dnipropetrovsk Research Forensic Centre
of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8477-2267>

Roman Kirin

Dnipropetrovsk Research Forensic Centre
of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

THE ROLE OF EXPERTS AND SPECIALISTS IN ASSESSING THE MILITARY IMPACT ON THE ENVIRONMENT: LEGAL FRAMEWORK

Abstract. This paper examines the legal foundations for the participation of experts and specialists in the assessment of military impacts on the environment. It substantiates the interdisciplinary nature of this set of relationships, which are governed by the provisions of international, criminal, criminal procedural, forensic, economic, social, and environmental legislation.

Keywords: expert, specialist, military influence, environment, war crime, environmental damage.

Тетяна Ревякіна

Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Дніпро, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8477-2267>

Роман Кірін

Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Дніпро, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

УЧАСТЬ ЕКСПЕРТА І СПЕЦІАЛІСТА В ОЦІНЦІ МІЛІТАРНОГО ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Анотація. Розглянуто правові засади участі експерта і спеціаліста в оцінці мілітарного впливу на довкілля. Обґрунтовано міжгалузевий характер даного блоку відносин, які регулюються приписами міжнародного, кримінального, кримінального процесуального, судово-експертного, економічного, соціального та екологічного законодавства.

Ключові слова: експерт, спеціаліст, мілітарний вплив, довкілля, воєнний злочин, екологічна шкода.

Постановка проблеми. Статус одного з перших міжнародних актів, яким визнана необхідність правового захисту довкілля від мілітарного впливу, є Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище [1], ухвалена ООН у грудні 1976 р.

Екологічна шкода, якої завдає РФ Україні з 24.02.2022 р., набула колосальних масштабів: десятки підірваних ракетами РФ нафтобаз з десятками тисяч тонн нафтопродуктів, пошкодження нафто-, газо- та аміакопроводів, нанесення прицільних ударів по місцях зберігання інших небезпечних речовин,

що призводить до значного за обсягом забруднення поверхневих вод, ґрунтів, атмосферного повітря, забруднення акваторій Чорного та Азовського морів. Тому Верховна Рада України закликала надати Україні допомогу для невідкладного запровадження процесу документування екологічних злочинів з дотриманням принципів об'єктивності та незалежності при формуванні доказової бази, а також з метою створення спеціальних органів, які розглядатимуть такі випадки заподіяння екологічної шкоди [2].

Збройна агресія РФ проти України продемонструвала світові, що екологічне руйнування може бути системним, масштабним і цілеспрямованим, і засвідчила потребу у визнанні екоциду окремим міжнародним злочином. У 2023 р. Парламентська асамблея Ради Європи підтримала ідею кодифікації екоциду як самостійного злочину міжнародного права [3]. Також ЄС у новій Директиві 2024/1203 про кримінально-правову охорону довкілля суттєво розширює підходи до криміналізації тяжких екологічних правопорушень [4].

Міжнародний Реєстр збитків (RD4U), завданих агресією РФ проти України було засновано через Резолюцію CM/Res (2023)3 Комітету міністрів Ради Європи від 12.05.2023 р. [5, 6]. Цей документ заснував так звану Розширену часткову угоду, до якої долучилися понад 40 держав (включаючи Україну) та ЄС. Станом на 30.09.2026 р. система повністю розгорнута - RD4U відкрив прийом заяв за останніми категоріями, завершивши формування всієї архітектури з 43 категорій. Тепер можна подавати заяви щодо шкоди, завданої довкіллю та природним ресурсам країни [7].

Відтак, формування доказової бази для оцінки шкоди та втрат довкіллю від воєнних злочинів є критично важливим етапом для притягнення агресора до відповідальності та відновлення екосистем. Військові дії завдають довгострокових і часто непоправних збитків природі: від забруднення ґрунтів і підземних вод важкими металами до знищення заповідних територій, лісових пожеж. При цьому зазначимо, що участь експертів та спеціалістів є ключовим елементом у процесі фіксації, оцінки та формування доказової бази для притягнення до відповідальності за воєнні злочини проти довкілля (зокрема, за екоцид). Оскільки екологічні збитки мають складну наукову структуру, правоохоронні органи та міжнародні суди не можуть обійтися без спеціальних знань даної категорії фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність обраного для дослідження напряму обумовила достатньо високий рівень уваги до нього серед вітчизняних науковців і практиків. Так, автори публікації роблять висновок про те, що експертний супровід визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування будівель, споруд та інших об'єктів інфраструктури внаслідок збройної агресії РФ є важливим елементом реалізації механізмів відшкодування понесених втрат, у тому числі за рахунок країни-агресора [8].

В дисертаційній роботі І. Губенко дістала подальший розвиток класифікація нормативно-правових актів і документів правозастосовної практики, що є основою професійних знань слідчого, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля [9, с. 24].

Серед численних інших публікацій, присвячених правовим аспектам відшкодуванням збитків, завданих збройною агресією, відмітимо лише окремі, в яких було досліджено: - міжнародно-правове забезпечення захисту природного середовища та питання відповідальності за вчинення шкоди довкіллю у зв'язку зі збройною агресією проти України [10]; - міжнародно-правовий захист навколишнього середовища від злочинних посягань під час збройних конфліктів [11]; - міжнародно-правове регулювання захисту довкілля під час збройного конфлікту [12]; - екологічні наслідки збройних конфліктів у глобальному вимірі [13].

Також варто відмітити, що у попередніх публікаціях за обраним напрямом, авторами були розглянуті питання, пов'язані з проблемами: - правового механізму визначення екологічної шкоди і збитків, завданих внаслідок російської збройної агресії [14]; - екологічної експертизи в умовах збройної агресії [15] тощо. Проте, незважаючи на наявність згаданих вище та багатьох інших науково-практичних доробків, питання правових засад участі експерта і спеціаліста в оцінці мілітарного впливу на довкілля все ще мають достатній потенціал для продовження досліджень.

Результати. Вирішення проблем, пов'язаних з правовими засадами участі експерта і спеціаліста в оцінці мілітарного впливу на довкілля, є надзвичайно важливим та водночас достатньо складним завданням. Без належно зафіксованих та юридично обґрунтованих доказів неможливо виставити рахунок за репарації або покарати винних, перш за все, на міжнародному рівні. Подібна позиція обумовлена критичною актуальністю формування доказової бази і ґрунтується на таких положеннях:

- юридична відповідальність та міжнародні суди: 1.1) належним чином зібрані докази (супутникові знімки, результати лабораторних аналізів, фото- та відеофіксація) потрібні для Спеціального трибуналу щодо злочину агресії з боку РФ; 1.2) це основа для визнання дій агресора екоцидом або воєнним злочином проти довкілля (відповідно до ст. 8 Римського статуту [16]);

- отримання репарацій та компенсацій: 2.1) щоб змусити країну-агресора виплатити кошти на відновлення природи, кожен факт руйнування має бути чітко задокументований; 2.1) сума збитків повинна спиратися на затверджені методики розрахунку, що визнані міжнародними фінансовими інституціями;

- ефективне екологічне відновлення (green recovery): 3.1) точні дані про характер забруднення (наприклад, типи хімічних речовин у ґрунті після обстрілів) дозволяють розробити правильні стратегії рекультивації земель, очищення води та відновлення лісів; 3.2) це не просто повернення до екологічного стану, який був до 2022 р., а повна трансформація країни за принципом "Build Back Better" (відбудувати краще, ніж було); воно передбачає інтеграцію європейських екологічних стандартів (European Green Deal) у кожен проєкт відбудови;

- глобальний прецедент та превенція: 4.1) створення чіткого алгоритму фіксації екологічних злочинів зараз закладає нові світові стандарти; 4.2) це дає чіткий сигнал усім майбутнім агресорам, що руйнування природи не залишиться непокараним.

Тож, базовими галузями законодавства, приписи яких регулюють основні види відносин, що виникають з приводу формування доказової бази воєнних злочинів проти довкілля слід вважати міжнародне, кримінальне (Кримінальний

кодекс України), кримінальне процесуальне (Кримінальний процесуальний кодекс України) законодавство.

Що стосується загального порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ, в тому числі й певним видам природних ресурсів та екосистем (земельні, водні ресурси, надра, атмосферне повітря, лісовий, природно-заповідний фонд), то одним з оціночних інструментів є результат проведення судової експертизи [17, 18]. Тобто, в цьому аспекті мова йде про регулювання цих відносин нормами судово-експертного, економічного, соціального та екологічного законодавства [19].

Зокрема, останнє визначає основні завдання, функціональні можливості сервісу фіксації фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, подій, збройної агресії РФ "ЕкоЗагроза", його структуру, зміст розміщеної на ньому інформації та порядок її внесення [20].

Завдяки технологіям сьогодні збір доказів вийшов на новий рівень. При цьому, для того, щоб докази мали юридичну силу, експерти та спеціалісти використовують комплексний інструментальний підхід, як то:

- космічний моніторинг: - супутникові знімки високої роздільної здатності допомагають реєструвати масштаби лісових пожеж, затоплення шахт, територій, руйнування дамб та зміну ландшафтів у динаміці; - дані дистанційного зондування Землі, супутникові знімки, які фіксують вирубку лісів, вирви від вибухів, знищення екосистем на недоступних чи небезпечних територіях;

- польові та лабораторні дослідження: - виїзди екологів та експертів на деокуповані території для відбору проб ґрунту, води та повітря безпосередньо на місцях прильотів чи руйнувань промислових об'єктів; - фізико-хімічні експрес-аналізи безпосередньо з місць екологічних катастроф, візуальна та інструментальна фіксація, біологічні та біогеоценотичні дослідження;

- цифрові платформи та штучний інтелект: - використання спеціальних мобільних застосунків та екологічних чат-ботів, де фіксуються свідчення очевидців, фото- та відеоматеріали з прив'язкою до геолокації та часу; - джерелами даних виступають - оптичні та радарні знімки (Sentinel-2 тощо), спектральні супутникові дані, тепловізійні та мультиспектральні знімки з дронів, радарні та нічні супутникові знімки (SAR, інфрачервоні), метеорологічні дані, теплові карти, реєстри пожеж тощо.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження окремих проблемних питань у правовому забезпеченні відносин щодо участі експерта і спеціаліста в оцінці мілітарного впливу на довкілля дав можливість стверджувати про міжгалузевий характер даного блоку відносин, які регулюються приписами міжнародного, кримінального, кримінального процесуального, судово-експертного, економічного, соціального та екологічного законодавства.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification technique. New York, 10 December 1976, vol.2, Chapter XXVI. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1978/10/19781005%2000-39%20AM/Ch_XXVI_01p.pdf.

2. Про Звернення Верховної Ради України до Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища, Європейського Парламенту, Європейської Комісії, парламентів та урядів держав - членів Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй щодо утворення спеціальної екологічної моніторингової місії для фіксації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації на території України: Постанова Верховної Ради України від 20.09.2022 № 2594-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2594-20>.

3. Національний і міжнародний виміри екоциду й перспективи притягнення держави-агресора до відповідальності: у Верховному Суді обговорили шляхи досягнення справедливості для довкілля. *Судова влада України*. (12.05.2026). <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/2026126>.

4. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. OJ L, 2024/1203, 30.4.2024. <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj>.

5. Кірін, Р.С., Гришак, С.В., & Ревякіна, Т.О. (2024). Правове забезпечення міжнародного реєстру збитків: екологічна складова. *Юридичний науковий електронний журнал*, 1, 280-285. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/6226>.

6. Resolution CM/Res (2023)3 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine, 16 May 2023. <https://rm.coe.int/0900001680ab2595>.

7. Register of Damage for Ukraine now fully open for compensation claims. *Council of Europe Office in Ukraine*. (30.09.2026). <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/register-of-damage-for-ukraine-now-fully-open-for-compensation-claims>.

8. Вознюк, А.А., Грига, М.А. (2022). Експертне забезпечення визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування будівель, споруд та інших об'єктів інфраструктури внаслідок збройної агресії РФ. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*, 73(2), <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.51>.

9. Губенко, І.В. (2026). Використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: дисерт. на здоб. ступ. д-ра філософії за спец. 081 Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 232 с. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b60fe58d-22ff-4fca-94b2-93e542b185d5/content>.

10. Грушко, М.В. (2023). Міжнародно-правове забезпечення захисту природного середовища та питання відповідальності за вчинення шкоди довкіллю у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. *Академічні візії*, 22. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10071974>.

11. Дмітрієв, Ю.Є. (2024). Міжнародно-правовий захист навколишнього середовища від злочинних посягань під час збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*, 81(3), 67-71. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.8>.

12. Пахомі, С.К. (2024). Міжнародно-правове регулювання захисту довкілля під час збройного конфлікту. *Київський часопис права*, (3), 238–242. <https://doi.org/10.32782/klj/2024.3.34>.

13. Згуровський, М.З. (2025). Екологічні наслідки збройних конфліктів у глобальному вимірі. *Вісник Національної академії наук України*, (2), 3-15. <https://doi.org/10.15407/visn2025.02.003>.

14. Кірін, Р.С., Ботвінов, Р.Г., & Ревякіна, Т.О. (2023). Проблеми правового механізму визначення екологічної шкоди і збитків, завданих внаслідок російської збройної агресії. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*, 4(28), 34-41. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2023-4\(28\)-34-41](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2023-4(28)-34-41).

15. Кірін, Р., Ревякіна, Т., Євстігнєєв, А. (2023). Актуальні проблеми екологічної експертизи в умовах збройної агресії. *Annali d'Italia*, 44, 25-35. <https://doi.org/10.5281/zenodo.808193015>.

16. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 17.07.1998 р. (ратифіковано із заявами Законом України № 3909-IX від 21.08.2024 р.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

17. Кірін, Р.С., Коротаєв, В.М., & Ревякіна, Т.О. (2026). Співвідношення способів визначення мілітарної екологічної шкоди та збитків. *Український політико-правовий дискурс*, (23). <https://doi.org/10.5281/zenodo.20648183>.

18. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 № 951). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF>.

19. Кірін, Р.С. (2022). Право безпеки на постконфліктних територіях: сучасний стан, проблеми, сталий розвиток: монографія. НАН України. *Державна установа "Інститут економіко-правових до-сліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України"*. Київ, Дніпро: Журфонд, 408 с. https://doi.org/10.35668/iepd_kirin_postconflictmono_2022.

20. Деякі питання функціонування сервісу фіксації фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, подій, збройної агресії Російської Федерації "ЕкоЗагроза": постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 783. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2023-%D0%BF>.